

Türk Tıp Tarihi Arkivi

Cilt 1. No. 4. 1935

(İbni Sina) nın Tıbdan bir ürcuzesi

M. Şerefeddin Yalrkaya

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fa-
kültesi Ordinaryüs Profesörlerinden

Mukaddime

(İbni Sina) tıbdan iki (ürcuze [1]) yazmıştır. Bunun 750—800 beyitlik olan büyüğünü şerh edenler içinde meşhur feylesof ve tabib (İbni Rüş - ölümü 595 - 1198) dahi vardır.

Bu büyük (ürcuze) nin metni (1245 - 1829) da (Kalküta) da basılmıştır. Bu ürcuzenin (موسى بن ابراهيم) tarafından (870 - 1465) de yazılmış olan şerhi (1313 - 1917) de İstanbulda Devlet matbaasında basılmağa başlatılmış idise de sekizinci formada kalmıştı. Bizim elimizde bulunan bu küçük ürcuze Mısır darüşşifası tabiblerinden (مدین بن عبدالرحمن) [2] namında bir zat tarafından (أقول الانيس والدرالتيس على منظومة الشيخ الرئيس) isimle şerhedilmiştir. Bunun ne metninin ve ne bu şerhinin basılmış olduğunu bilmiyoruz. Bu şerhi İstanbul kütüphanelerinden Ragıb Paşa kütüphanesile Veliyyüddin Efendi kütüphanesinde buldum. Bağdadlı Vehbî Efendi kütüphanesinde de bu (ürcuze) nin yalnız metnini gördüm. Bu nüshalardan Ragıb Paşa kütüphanesindeki 1482 sayılı nüsha ile 2542 sayılı Veliyyüddin Efendi nüshası arasındaki fark az ve bunlarla Bağdadlı Vehbî Efendi kütüphanesindeki 1407 sayılı mecmuadaki metnin farkı çoktur. Ragıb Paşa nüshasını (r) ve Veliyyüddin Efendi nüshasını (v) Bağdadlı Vehbî Efendinin nüshasını

[1] Vezni altı kerre (müstefilün) olan (recez) bahrinden yazılmış manzume demektir.

[2] Bu zat bu şerhini (998 h) de yazmıştır. Kendisinin (خلاصة الأثر في اعيان) (مدین بن) (القرن الحادى عشر) c. 4, s. 333 de görülen tercemei halî şudur : Tabib olduğu gibi aynı zamanda müverrih ve edib idi. (رحمة الاباب) adlı bir eseri olduğu gibi bir de tarihi vardır. Müfredatı tıbdan (قاموس الاطبا) namında bir eserde yazmıştır. Vefatı tarihini çok araştırdım isede bulamadım. Yalnız (1044 - 1634) de hayatta bulunduğunu tesbit edebildim.

Thee von Radix Paeon. off. oder mit einer Tasse Wasser einen Tropfen Ol. Menth. oder Ol. Ror mar. zur Linderung der Schmerzen einnehmen. Da eine allgemeine Transpiration notwendig ist, muss man dem Kranken Thee von Paeon et Flor. Samb. oder einfachen guten Thee geben.»

Wenn man auf diese Weise «sowohl prophylaktische als therapeutische Mittel anwendet,» schliesst Behdjet, «wird ein jeder Gottes Hülfe leicht gerettet. Man hat aber bemerkt, dass, wenn man nicht gleich nach Beginn der Krankheit zur Ader laesst und die anderen erwahnten Mittel gehörig in Anwendung bringt, vielmehr einige Stunden, ohne etwas zu thun, vergehen laesst, die Anwendung und der Gebrauch der nötigen Arzneien nichts mehr nützen können.

Ende.

Eski Viyana tıp talimi ve onun Adli sultan Mahmud zamanında Istanbula yayılması

IV

Prof. Dr. phil Karl Süsseim

München Üniversitesi Doğu dilleri Profesörü

Piyade kalmışlardı. [1] İşte bu zat Şosulan, Störk in «Hastalıklar külliyyatını» Almancadan Latinceye çeviren kişidir. Şosulan 1795 de Wien de öldü.

Baron Anton von Störk in eserinden yapılan Latince tercüme üç defa olmak üzere : 1777, 1784, 1791 yıllarında çıktı. Mühim

[1] 1792 yılında Vianadaki Doktorlar fırka fırka olup risale şeklinde birbirine karşı karşıya eyreti adlar altında töhmetler yağdırıp duruyorlardı. Bir risaleyi müdafaa maksadıyla Dr. Wahrmann adı altında birisi yazdı. Almanca Wahrmann gerçek er dememektir. Ona cevab veren Simplitsius Şwab idi, ki doğru adı, şöhreti Viana Üniversitaeti muallimlerinden Dr. Fr. Kolland idi. (Almancası : Colland). Bizim verdiğimiz bildirikler işte bu risaleden almıştır. Störk ve Şosulan aleyhinde olan bu eser Vianada değil Halle, Frankfurt gibi Avusturya dışındaki yerlerde bastırılması gerekiyordu. Sebebine gelince Avusturya dahilinde bastırılacak bütün tıp kitaplarının sansörüne Störk bakıyordu.

bir şaşkınlık eseri olarak memleketinin ebediyen kendisine güveneceği konstantin fon Wurtsbakh (Almancası : Von Wurtsbach) in 1750 yılına kadar Avusturyada ün almış zatların hâl tercümesini anlatan ve 1856 dan 1891 yılına değin intişara konulan 60 ciltlik kamusda (Almanca adı : Biographisches Lexikon des Keiserthums Oestreich Avusturya İmparatorluğunun tercümesi ahval Kamusu) ve diğer bu makule yeni, eski kitaplarda Störk in koca telifinin basmalarından yalnız 1776, 1786, ve 1789 dakileri Latince olarak ancak 1777, 1791 dekileri anarlar. Halbuki Almanca basmalardan 1780, 1834 dekini unutulur. Şaşkınlığın sebebi şudur : 1776 ve 1780 deki Almanca basmalarla ; 1784 ve 1791 deki basmaların birbirlerine metince benzerliğindedir. Birinci basmadan sonraki Almanca tablardan her biri daha doğrultularak intişar sahasına çıkmıştır. 1780 deki 2 ci Almanca Edition (Temsil) ilk 1776 daki Almanca tabdan daha doğrudur ; Çünkü Dr. Şosulan tarafından Latinceye tercüme edilirken epiyce tashih görmüştü. Bu 2 ci Almanca basma Şosulanın Latincesinden faydalanmıştır. [2]

Stoerek ün hastahklar külliyatının Almancasından bir İ t a l - y a n c a tercümeside vardırki bunun bizim için başka bir ehemmiyeti vardır : Türkce tercümesine esas olduğunu tahmin ettiriyor.

[2] Bazı teferrüat üstüue izah vererek burada aydınlatmak lâzımdır. İlk önce Türk dilinde mevcut bir eksiklik vüzünden bazı güçlüklerle uğrayoruz. Şöyleki : bütün Avrupa dillerindeki İmpression ve Edition sözlerini ifade edecek henüz istlahlar yoktur ; hep basma denilmektedir. Edition yerine Türkce düziş ile pek iyi tercüme edebilirsekde Fransızca Edition istilâhını kullanmalıdır. (Ebüzziya M. Tevfik bey «Edition karşılığı temsil, Editeur mukabili mümessil kelimelerini kullanırdı. Onun vefatıyla bu sözde unutulmuş gibidir. Ancak makberle ölüyü basan Süleyman Nazif (temsili kat'i) tabirini yazmakla bu sözü yeniden canlandırdı. Almancada tabı etmeğe Drucken, matbaa yerine Druckerei, defa tablaları yerine Auflage, tabı, ve Naşır yerine Verlag tabirleri geçiyor. Halbuki Fransızcada matbaa İmprimé-rie, Defa'a tabı Edition, Naşır yerine Editeur, sözleri vardır. Bu suretle Almancada bir söz fazladır. Bizde şimdiki Neşir yerine yayım kelimesi kullanılıyor. F. N.)

Störkün ilk 4 Almanca Editionları aynı Editeur de basılmıştır. 18 inci asırda Avusturyanın en büyük Editeur ü olan «Jonann Thomas von Tratt- nern» de çıktı. Halbuki Lâtince basmaları muhtelif adamlarda birinci Lâtince basma Rudolf Graefer de, 2 ci basma Friedrich Oguest Hartmann da 3 cü Lâtince basma Kretien Friedrich Wappler de satıldı. 1, 2 ci Almanca basmalarda kaçınıcı Edition olduklarına dair bir işaret yoktur. 3 cü basmasının serlevhasındaki 2 ci Edition ; 4 cü ve 5. ci basmalarında 3 cü Edition sözleri yazılıdır. Lâtince 2 ve 3 cü basmalarından her birinin serlevhasında 2 ci ve tevsî edilmiş Edition deyu muharrerdir.

İtalyanca mütercimi :

«Bartolemes de Battisti di san Giorgio» dir. Avusturyanın T i r o l âyaletinde İtalyanların oturduğu Cenubi kısımdaki «Rovereto» şehrinde 14 Mayıs 1755 de doğdu. Eyaletin baş şehri olan Innsbruck üniversitaetinde tıp tahsiline karar verdi. Ve 1776 da Innsbruck da 96 küçük sahifede Fisiolocia termini ile aldanan Latince bir eser bastırdı. Innsbruck da tıp tedrisatıyla meşgul Profesörler arasında olup archiv in 108 ci sahifesinde satır 7 de adı geçen de Menghin ki Störck ün Çiçek Aşısı üzerinde olan risalesini İtalyancaya tercüme etmişti. Bu defada gene Störck ün hastalıklar külliyyatını daha çıkar çıkmaz İtalyancaya döndürmeğe koyuldu. Lâkin eser büyük olmakla İtalyan olmayanın elinde belki uzayacaktı. De Menghin ile aynı vakıтта talebe Battisti o koca eseri Almancadan İtalyancaya çevirmeye başlamıştı. Battisti nin tercümeyle meşgul olduğunu Müderris öğrenince, kendisi genç talebe lehine, tercümeden vaz geçti.

Battisti hastalıklar külliyyatının Almancası çıktıktan ancak bir yıl sonra ve kendisi 22 yaşında olarak işi bitirip eseri 2 büyük cilt üzere gayet zârif ve bütün Almanca ve Latince basmalardan daha güzel bir surette Innsbruck da bastırmağa muvaffak oldu. (Zehi himmet. F. N.) Takriben Haziran 1777 de satılmağa başlanmış. Battisti yi, mükâfat olarak İmparatoriçe Maria Theresia bir altın medalya ile taltif etti. (Aynı eseri Şanizade Türkceye tercüme etmişti. Mahmut 2 ye sunabilmek için akla kararı seçti. Bizim niçin geri kaldığımızı soranlara şu vak'ayı gösteririm. Felekte bakht utansın yerde kalmış kabiliyetten. F. N.) Battisti nin İtalyanca tercümesi ertesi sene Venedik de 2 ci defa bazı tashihlerle bir daha basıldı. Battisti talebe sıfatıyla Innsbruck dan Wienaya Tıp Üniversitaetine geçdiği esnada maruf bir adam olmuştu. Wienada Seririyat mütebassısı olarak bütün Avrupada ün kazanan Prof. Maks Stoll yanında çalışıyordu. 1782 de Viana Darülfünununda «Kadınların hastalıkları üzerine risale» diye Lâtinde bir eserle Doktorluğunu ihraz etti. Eser, cinsi latif hastalıklarına dair diye Almancaya tercüme olunmakla Müellifin fevkalâde şöhretine medar olmuştur. Almancası 1784, 1785, 1799, 1802 ve 1819 da olmak üzere beş defa basılmıştır. Battisti, 1784 de yeni açılmış olan Wiana umumî hastahanesi ikinci tabiplerinden 1785 de birinci tabiplerinden oldu. 1788 de 33 yaşında olduğu hâlde 1457 denberi Milano da mevcut büyük hastahaneye

Baba oğul iki hekim başı. Abdülhak Molla (sağda) ve Hayrullah Efendi (solda ve ortada)

Abdülhak Molla (1787 — 1854) meşhur Hekimbaşı Mustafa Behçet [1774 — 1833] Efendinin küçük biraderidir. Ağabeyinden sonra bir kaç defa hekimbaşı olmuştur. Babaları Hekimbaşı Hafız Hayrullah Efendi kızı oğlu Emin Şükûhi Efendidir. Hekim Hayrullah Efendi [1820 — 1869] Abdülhak Mollanın ikinci oğludur. Hayrullah Efendinin bu gençlik resmi Tıbbiyeden Bernard'ın muallimi evliliği zamanında 1844 de doktorasını vererek çıktığı tarihe tekabül eder. Bu resimin aslı renkli minyatürdür. Bir antikacı dükkanına tesadüfen düşen bu resim Hollandalı meçhul bir kadın seyyah tarafından bir antika olarak satın alınmıştır. O zaman 24 yaşındadır. Mektepten mezun olduktan 15 sene sonra (1859) da mekteb tıbbiye nazırı ve ser etibba olmuştur. Hayrullah Efendi çok fazıl bir hekimdi ve tarihşinastı. Çok okunmuş yazmıştı. Mühim vazifelerde bulunmuş ve kıymetli eserler neşretmiştir. Küçük mahdumu elyevm aramızda bize şerefbaş olan büyük şairimiz ay Abdülhak Hamittir. [Bu resimler M. Cevdet kütüphanesinden alınmıştır.]

(Tib Tarihi Arkivi IIâvesi)

İtalyancası (Ospedale Maggiore) müdüriyetine geçirildi. Bu memuriyet Battistinin hayatında en parlak zamanını teşkil eder. O sırada büyük Fransız İnkilâbı çıktı. Fransa ordusu Napoleon Bonaparte nin baş kumandanlığıyla 1796 da Avusturyanın İtalya vilâyetlerine girip Avusturya kuvvetlerini ikide bir tepelediğinde asılzade sıfatıyla Battisti Milano da yeni müteşekkil İtalyan Cumhuriyet hükûmetine geçmek istememekle 6/6/1796 da hastahaneden azlolunarak Milanodan çıktı. 1799 da Avusturyalılar Şimali İtalya vilâyetlerini bir müddet için ellerine geçirebildiklerinden Battisti 1 Teşrin evvel 1799 dan 20 Mayıs 1800 e değin bir daha büyük Milano hastahanesi müdüriyetinde bulundu. O vakitler Avusturyalılar Şimali İtalyada Napoleon ın muzafferane ilerlemesine karşı duramadıklarından Battisti Milanodan bir defa daha Avusturyaya çekilmeğe mecbur oldu. O çağdan itibaren bir çok ulu rütbeli kişiler gibi Battisti dahi Avusturyanın Napoleon elinde maruz kalacağı büyük felâketlere kurban oldu.

Son sona ma'zuliyet yaşayışını sürerek pek saygılı bir zat olduğu halde 6 Mayıs 1831 de şimdi İtalya ülkesinde olan Fiume şehrinde öldü. [3].

Störck ün hastalıklar külliyyatından daha başka tercümeleride varmış. Şöyleki Almanyada doğmuş olup Hollandada tıp sorguları üzerine risaleler çıkaran bir Doktor *Gerhard ten haaff* 1721—1791 Störck ün eserini Almandan Felemenkce çevirip tercümesinin 1784 de *Roterdam* de ünlü tabı ve kitape *Reimer Arrenberg* de neşretti. Bu tercümeden 1781—1787 de aynı basmacı 791 sahife olarak bir ikinci basması daha çıktı. (Amerikan Cemahiri Müttehidesi ordusu baş Operatörü dairesine bağlı kütüphane fihristinde birinci sıra sahife 707 Vols XIII. sütün I mevent). Şayanı tenkid bir eksiklik Hollandada basılan kitaplar üstüne malûmat veren iki koca eserde :

T. J. van Der Ta, Biographisch Wordenboek der Nederland VIII. Haartem 1867, s. 3—4 (11. Niono Nederlandsch Biographisch Wordenboek VII, Leiden. 1927. sütün 510.) Gerhardten Haaff ın tercemei halini, eserlerinin listesini verirken

[3] Biographie Universelle cilt III (1854) s. 268/9. Bundan başka bir çok malûmat yetiştiren Roveroto şehri idaresine memur kaymakamlık komiseri ile Milano umumî hastaneleri hazinesi evrakı memuru sinyor Bascapè, mezkûr müesseseler meclisi reisi davavekili sinyor M. délla Porta, kâtibi umumîsi davavekili sinyor G. Castellî burada şükranla yad olunmalıdır.

Störck ün külliyyatını terceme ettiğini yazdığı unutmuşlardır. [*]
5 Almanca, 13 Lâtincede, 2 İtalyanca, 2 Felemenkce, 1 Türkce
olmak üzere ceman 2 defa basılmıştır.

*

Yanlış

Arkiv 110 uncu sahife 8 inci satırda

(Zira eczacılık tarihile uğraşmış olanlar her ne kadar Avrupa-
pada henüz en çok geri kalmış tarih şubelerindedir.) yerine
doğru olarak bu girecek :

(Zira eczacılık tarihile uğraşmış olanlar ve uğraşanlar her ne
kadar Avrupada varsa da doğrusu eczacılık tarihi Avrupada henüz
en çok geri kalmış tarih şubelerindedir.)

Türk Tababet Tarihi ile Uğraşan Müsteşrikler :

Prof. Dr. phil. Karl Süssheim.

Dr. med. M. F. Nafiz

Dilini bildiği Doğu ile 40 yıldanberi uğraşan, milletimiz hak-
kında büyük saygılar besleyen *Prof. Dr. Karl Süssheim* cenabla-
rından ayrı makale ile Archiv okurlarına bildirik vermenin gerekli
olduğunu sanıyorum. Dergimizin kuruluşu gününden başlıyan «Eski
Wiana Tıp talimi ve onun Adli Sultan Mahmud zamanında İstan-
bula yayılması» yazıları Hekim arkadaşlar arasında önemle oku-
nuyor, değerli Yazarı için ucarlar isteme Bitileri alıyorum. Bu
yazı onların Dileklerine karşılık olacaktır.

Professör, 21 / 1 / 1877 de Nürenberg de doğmuştur. 3 yıl
(1884 — 1887) de aynı şehirde hususî mektebde, 1887 — 1896) da
Gymnasium denilen mektebte okuyup küçüklüğünden beri Aşırı
Tarihe ve tarih bilgisine tutarlı olduğundan Universitaet de tarih
okumak düşüncesinde idi. 1896 — 1897 de Münchende bir piyade

[*] Aziz dostum Prof. K. Süssheim in bu şikâyetleri pek yerindedir.
Yalnız şunu da düşünmek gerektirki Urban Schwartzenberg kütüphanesi
tarafından çıkarılan 5 büyük ciltlik ve bütün Dünya ünlü Hekimlerinin
biographilerini yazan eserde Störck ün tercemei halinde Türkceneden başka
bütün diğer tercemeler malûmdur ve orada muharrerdir. Şani zade ye ait
tarafımdan hazırlanan eserde Avrupa membalarında Störck ün hayatına ait
malûmat olduğu lisanla ve aynen konulduğu için okurlara bir az daha bek-
lemelerini söylerim.

F. Nafiz